

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS XALQ NAĞILLARININ ONOMASTİKONUNDA EKZEMPLİFİKANTLARIN İFADƏ POTENSİALI VƏ REALLAŞMA FORMALARI HAQQINDA

Açar sözlər: xalq nağılı, onomastika, antroponim, folklor, ekzemplifikant

Ключевые слова: народная сказка, ономастика, антропоним, фольклор, экземплификант

Key words: folk tale, onomastics, anthroponym, folklore, exemplificant

Azərbaycan və ingilis xalq nağıllarının onomastikonunda yer alan ən çox saylı onomastik qrupun – antroponimlərin təhlilinə keçincə, diqqət yetirmək istədiyimiz məqamlardan biri hər iki mətn qruplarında ümumiyyətlə, Dünya folklor irsi üçün ortaq olan bir xüsusiyyətlər də yer alır. Belə ki, demək olar ki, əksər xalqların folklor ədəbiyyatında yüksək işlənmə tezliyi ilə seçilən xüsusi qrup şəxs adları mövcuddur. Həmin şəxs adları bilavasitə xalqın tarixi, onun adət-ənənələri, dini-konfessional mənsubluğu ilə şərtlənməklə bərabər, xalqın dilinin real işlək onomastikonunda öz aktiv işləkliyi ilə seçilir. Yəni bu qəbildən adlar ya dini adlar olmaqla, ya hər hansı bir tarixi varisliklə (*genetik bağlılıq baxımından həmin adlar digər qohum dillərdə də təsadüf edilə bilər*) və s. bu kimi faktorlarla əlaqədar olmaqla, bir növ, xalqın antroponimik səciyyəli “vizit vərəqəsi”ni təəcəssüm etdirirlər. Belə qrup antroponimlər onomastikada ekzemplifikant / ekzemplifikativ (ingilis dilində: Placeholder name; rus dilində: экземплификант (экземплификатив) və s.) termini ilə fərqləndirilir. Əslində, ekzemplifikant termini geniş anlamı ifadə edir və müəyyən bir anlayışın, semantik kateqoriyanın, sinfin təmsilçisi qismində nəzərdən keçirilə bilən predmet, məfhum və s. adlarını əhatə edə bilər. Onomastikada ekzemplifikant dedikdə, məcazlaşmış ad və ya toplumun, fərdin, məkanın və s. obyektin məcazi onimlə təqdim edilməsi nəzərdə tutulur. Və həmin “müccərdləşmiş” (əslində isə, bir çox hallarda toplum çərçivəsində aktiv işləkliyini davam etdirməkdə olan) onimlər həmin anlayışın “prezentasiyasına”, təqdimatına xidmət edirlər. Zətən, terminin istinad etdiyi “*example*” sözü ingilis dilində “*nümunə, misal*” anlamını ifadə edir. Məsələn, ingilis dilində John Smith orta statistik amerikalının, Joe Bloggs sırası britaniyalının; John Doe anqlo-saks məhkəmə hüququnda kişi cinsindən olan mütəəhimin, ABŞ-da John Q. Public, Böyük Britaniyada isə Joe Public “geniş ictimaiyyətin”, və ya “ictimaiyyət fərdinin” ekzemplifikantı kimi çıxış edir. Müqayisə üçün polyak dilində ekzemplifikant mövqelərində Jan Kowalski, Jan Nowak antroponimlərinə, rus dilində isə Иванов, Петров, Сидоров, habelə Иван Иванович / Иван Иванович adlarından istifadə olunur.

Göründüyü kimi, bu növ antroponimlər bir növ ümumiləşdirilmiş milli obrazın adı kimi çıxış edir. Müccərdə sayıla biləcək həmin ekzemplifikant adlar, əslində, bu və ya digər xalqın dünyagörüşünü, dəyərlər sistemini, davranış stereotipləri ilə bağlı öngörüşlərini də özündə kodlaşdırmaqla, sıradan bir onomastik vahid olmaqdan çıxaraq, dünyanın dil mənzərəsi elementinə çevrilir. Həmin elementlər təkcə dil daşıyıcılarının özlərini ifadə etməsi baxımından deyil, eləcə də tədqiqatımızın obyektini təşkil edən nağıl mətnlərində milli stereotipləşmənin ifadə əmsalının müəyyənləşdirilməsi baxımından da, müəyyən maraq oyadır. Belə ki, Azərbaycan və ingilis nağıllarında da yüksək işlənmə tezliyi nümayiş etdirən Jack, John, Tom, Kate; Əhməd, Məmməd / Məhəmməd, Fatma və s. bu kimi adlardan bir çox halda obrazın, nağıl qəhrəmanının sıradan bir ingilis, və ya sıradan bir azərbaycanlı olmasını ifadə etmək məramı ilə istifadə edilir. Yəni istər ingilis, istərsə də Azərbaycan xalq nağıl mətnlərinin dilinin müqayisəli təhlili onu deməyə imkan verir ki, burada işlədilmiş antroponimlərin əksər hal-

larda təsadüfildən uzaq bir şəkildə seçilmişdi. Təkcə onu demək kifayətdir ki, Joseph Jacobs tərəfindən tərtib edilmiş ingilis xalq nağılları külliyyatında (English Fairy Tales) 154 dəfə Jack antroponimindən istifadə edilmişdi və Jack ekzemplifikant onimi altı nağılın (Jack Hannaford, How Jack Went to Seek His Fortune; Jack and the Beanstalk; Jack and His Golden Snuff-Box; Jack the Giant Killer; Lazy Jack) baş qəhrəmanının adı kimi seçilmişdi. Azərbaycan nağıl mətnlərində belə yüksək işlənmə tezliyi ilə seçilən maskulin antroponim olaraq Məmməd / Məhəmməd adını və variantlarını (Məlik Məmməd, Məlik Məhəmməd) göstərmək olar.

Eynilə İvan, Məmməd // Məhəmməd adlarında olduğu kimi, Jack adı da müasir dil vəziyyətində öz ekzemplifikant mahiyyətini sürdürməkdədir. Belə ki, Britaniya Milli Statistika Bürosunun 2015-ci ilə hesabatına görə, məhz, İngiltərə və Uelsdə ən məşhur kişi adları sırasında ikinci yerdə məhz, Jack adı dayanır.

Onu da qeyd etmək ki, nağıla onomastikonunun aktiv fiqurlarından sayılan Məhəmməd / Məmməd və İvan antroponimlərindən fərqli olaraq, Jack antroponiminin ekzemplifikantlaşması onun semantik yükündə yeni mənə spektrlərinin formalaşmasına yol açmış və nəticədə bu antroponimin appelyativləşməsi də mümkün olmuşdur. Belə ki, etimoloji lüğətlərdə Jack antroponiminin 1812-ci ildən etibarən, ümumiyyətlə “*sıradan bir adam*” anlamında istifadə edildiyini [2], yəni bununla da antroponimlikdən appelyativliyə keçid etdiyini vurğulayırlar. Lakin “*everyone*” anlamına gələn çətənə qədər Jack antroponiminin appelyativləşməsi, bir növ “*tranzit mərhələ*” kimi, periferik neqativ konnotasiya mərhələsini də “*arxada qoymuşdu*”. Belə ki, təxminən XIV əsrin sonlarında etibarən, “*istənilən şəxs*”, xüsusilə də, “*ashağı təbəqə nümayəndəsi olan kişi cinsli gənc fərd*” anlamını ifadə etməyə başlamışdır (kursiv bizimdir. – S.M.). Jack antroponimi 1540-cı ildən etibarən isə, “*müəyyən işi icra edən, “əl buyruğunu” yerinə yetirən nökr-qaravaş*” anlamında da istifadə edilməyə başlamışdır. “*Orta ingilis dili*” mərhələsində neqativ konnotasiyanın əldə edilməsi xalq nağıllarının dilində özünü o səpkidə göstərirdi ki, əskər hallarda Jack obrazı avam, eyni zamanda tənbel, lakin müəyyən fəndgiriqlik vəziyyətdən çıxmağı bacaran əshağı zümrə nümayəndəsinin ekzemplifikantı kimi istifadə olunurdu.

Jack antroponiminin müəyyən anlamda iyearaxik təbəqələşmənin əshağı zümrəsinə aidliyi simvolizə etməsi onun (Jack antroponiminin) semantik tutumunda təsirsiz ötüşə bilməzdi. Belə ki, qatı konservativ monarxik quruluşla malik olan İngiltərədə (*İngiltərədə konsitusiyalı monarxiya qurulmuşun bərqərar olması Jack adının neqativ konnotasiya əldə etməsindən sonrakı dövrə təsadüf edir*) bu adın tələbbürlü münasibətlə qarşılaşaraq, zamanla (“*nökr*”, “*ashağı təbəqə nümayəndəsi*” anlamlarından başqa) “*xırda pul*”, “*heyvanın erkəyi*” və s. bu kimi slenq variantlarına yol açması mümkün olmuşdu.

Onu da qeyd etmək ki, Jack obrazının işləkliyi və onun ekzemplifikant kimi çıxış etməsi təkcə ingilis dilinin Britaniya variantı üçün səciyyəvi deyil. Bu antroponiminin həmçinin ABŞ variantı üçün də ekzemplifikant mahiyyəti kəsb etməsi lüğətlərdə təsbit olunmuş faktdır. Belə ki, məlum olduğu kimi, 1889-cu ildən etibarən, ingilis dilinin ABŞ variantında Jack antroponimi “*istənilən naməlum şəxs*” anlamında istifadə edilməyə başlamışdır.

Jack antroponiminin ekzemplifikant mahiyyətini göz önündə saxlayan tədqiqatçılar onun ingilis nağıllarındakı ümumiləşdirilmiş obraz mahiyyətli xüsusi növ dil işarəsi kimi çıxış etdiyinə diqqət çəkirlər. J.Zipes və analogi mövqedən çıxış edən digər araşdırıcılar Jack antroponiminin ekzemplifikant funksiyalarının rus xalq nağıllarının qəhrəmanı olan və alman nağıllarında təkrarlanan obrazlardan sayılan qəhrəmanlarının adları ilə paralelliyini xüsusilə diqqətə alırlar [3, s.129].

Maraqlıdır ki, istər Jack, istər (Məlik) Məmməd, istərsə də səfeh İvan (Иван-Дурак / Иванушка Дурачек) bəzi ortaq fərdi mental-psixoloji xüsusiyyətləri təəcəssüm etdirməklə müəyyən arxetip konseptləri formalaşdırırlar. Bu da bilavasitə ümumbəşər təfəkkür dinamikasını inikas etdirən arxetiplərin dildə konseptlər vasitəsilə representasiyası haqqında danışımağa

imkan verir. Konkret olaraq, Ç.Devisin eyniadlı “*Jack as Archetypal Hero*” araşdırmasında biz, Jack obrazının birmənalı şəkildə arxetip kimi qəbul edildiyini görürük.

Azərbaycan, rus xalq nağıllarında Məhəmməd / Məmməd (/ Məlik Məmməd), eləcə də İvan obrazları kimi, ingilis xalq nağıllarında Jack obrazı bir çox hallarda üç qardaşın kiçiyi kimi təqdim olunur. İngilis nağıllarında digər iki qardaş Will and Tom antroponimləri ilə təqdim olunurlar. Bu məqamda da biz, ekzemplifikantların folklor düşüncəsinə sirayət etməsilə bağlı çox maraqlı bir qanunauyğunluqla qarşılaşmış oluruq. Belə ki, *1538-ci ilə aid olan ingilis kilsə qeydlərinə əsasən* məlum olur ki, *İngiltərədə ən məşhur kişi adları məhz, William, John və Thomas antroponimləri idi.*

Əgər Will, Tom və Jack adlarının William, John və Thomas antroponimlərinin diminutiv formaları olduğunu xatırlasaq, “bütün daşlar yerinə oturacaqdır”. Belə ki, bir daha xalqın öz nağıllarının dilində ekzemplifikant kimi dəyərləndirdiyi və gündəlik məişət həyatında daha çox müraciət etdiyi adlara üstünlük verdiyi daha tam əyaniliklə sübut olunacaqdır.

Yeri gəlmişkən, bir qədər haşiyəyə çıxıb onu qeyd edək ki, rus folklorunda silsilə xalq nağılların (“*Чудесное бегство*”, “*Иван-царевич и серый волк*”, “*Молодильные яблоки*” və bir çox digər nağılların) baş qəhrəmanı olan səfeh İvan (Иванушка Дурачек // Иван-Дурак) digər slavyan xalqlarının (Belorus, Ukrayna) folklorunda yer alır (7). Bu isə onu göstərir ki, İvan antroponimi təkcə rus xalqının ekzemplifikantı kimi deyil, bütövlükdə ümumslavyan mahiyyətli ekzemplifikant kimi çıxış edir. S.A.Averina və həmkarlarının onomastik tədqiqatların nəticələrinə əlavə olaraq, qeyd edək ki, İvan adı təkcə sadaladığımız slavyan xalqlarının müasir dil vəziyyətində deyil, eləcə də hal-hazırkı bolqar onomastikonunda da ən yüksək istifadə potensialı ilə seçilən ekzemplifikant-antroponimlərdən sayılır: İvan və ondan törəmə (*kişi adından müəyyən şəkilçilər vasitəsi törəyən femin-andronim mahiyyətli* – S.M.) İvanka məskulin və femin antroponimləri də ən geniş yayılmış bolqar şəxs adları sıralamasında II yerdə qərarlaşıb. “İvan” antroponiminin linqvokulturoloji analizini aparmış O.N.Tatarnikova Иван-дурак arxetip qəlibləşməsindən başqa, rus nağıllarının onomastikonunda Иван-царевич, Ванька, Иван Горох // Иван Горошко, Иван – богатырь, Иван-дурак, Иван-молодец, Иванушка-дурачок, Иван Премудрый, Иван-солдат, Иван Несчастный və s. digər onomastik kombinasiyalarda işlədildiyinə diqqət çəkmişdi. Dilçi İvan antroponiminin yüksək işlənmə tezliyindən və rus milli kimliyini təmsil etmək potensialından dolayı, bu şəxs adının nə az-nə çox “rus mədəniyyəti” fenomeni statusunda dəyərləndirmişdi. Eyni yanaşmanı Azərbaycan və ingilis xalq nağıllarında yer alan ekzemplifikant antroponimlərlə bağlı da səsləndirmək mümkündür.

Müqayisə üçün deyək ki, bu qrup ümumiləşdirilmiş ekzemplifikantların “*hər hansı bir şəxs, sıradan biri, istənilən adam*” kimi mücərrədləşdirilmiş semantik mövqeyinə Azərbaycan dilindəki Əli, Vəli, Pırvəli ifadəsi uyğun gəlir. Eynilə ingilis və alman dillərində də olduğu kimi həmin ifadəni təşkil edən şəxs adları da (daha dəqiq desək, onlardan ilk ikisi), eləcə də Məmməd, Əhməd kimi ekzemplifikantlar da Azərbaycan dilində yetərinə yüksək işlənmə tezliyi ilə seçilir və eyni yüksək işlənmə tezliyini xalq nağıllarımızın onomastikonunda da nümayiş etdirirlər. *Vəli adlı bir bəy varmış. Bu bəy ölkəni çox ədalətlə idarə etmiş; Günlərin bir günündə bir çoban varmış, bu çobanın gözünün ağı-qarası Əhməd adlı bir oğlu varmış; Günlərin bir günündə Əhməd adlı bir tacir ticarətə getmək fikrinə düşdü.* Yeri gəlmişkən xatırladaq ki, ingilis xalq nağıllarında da həm Tom, həm Dick, həm də Harry məskulin antroponiminin kifayət qədər yüksək işləklik nümayiş etdiyi görünür.

When poor Dick heard this, he said: “I have nothing but a cat which I bought for a penny some time since of a little girl”; She then put Tom in her bosom and ran home with him; I’ll personally sort out Harry’s problems and bring him back home, safe and sound.” said Santa. Məhz, həmin qrup antroponimlər, yəni nağıllarda da yetərinə yüksək işlənmə tezliyi nümayiş etdirən ekzemplifikantlar kross-kultural stereotipləşmədə aktiv şəkildə iştirak edirlər. Belə ki, qazax, alman və rus dil daşıyıcılarının etnik stereotipləşmələrini araşdırmış

J.V.Abidinova burada məhz, Иван, Саша, Петя kimi rus adlarının; Иванов, Петров, Сидоров kimi rus soyadlarının; habelə Серик, Берик, Ербол; eləcə də Мыркъышаев, Кошкарбаев, Жумагулов kimi qazax ad və soyadlarının, eyni zamanda Hans, Fris, Mixel; Müller, Şmidt, Veber kimi alman ad və soyadlarının mühüm rol oynadığına diqqət çəkmişdir [6, s.14]. P.A.Klubkov da haqlı olaraq, analoji mövqedən çıxış edərək, bu qəbildən ekzemplifikantları “*antroponimlərdə ifadə tapmış stereotiplər*” statusunda dəyərləndirmişdi [8, s.273-293]. Qeyd edək ki, nağılların dilində ifadə tapmış ekzemplifikatlarla digər xalqların “gözündə” stabillaşmış stereotip-antroponimlərin üst-üstə düşməsi əslində, stereotipikləşmənin kross-kultural mübadilə əsasında formalaşma bildiyini əyani şəkildə ortaya qoymuş olur. Qeyd edək ki, M.A.Kronqauz özünün referensiya baxımından, “ifadə tapmış” və “ifadə tapmamış” şəxs adları fərqləndirməsini təklif edən nəzəriyyəsinə məhz ekzemplifikant xarakterli antroponimlərə də nəzər salmışdı. Dilçi mətnə “canlılıq qazanan” ekzemplifikant xarakterli antroponimlərin təmsalində həmin şəxs adlarının özlərinin də müəyyən və ya qeyri-müəyyən ola biləcəyini önə sürmüşdü [9, s.118-135]. M.A.Kronqauzun nəzəriyyəsiəndən çıxış etsək deyə bilərik ki, Azərbaycan dil kimliyi üçün ekzemplifikant sayılan Fatma, Məmməd, Əhməd adları, eynilə ingilis dil kimliyi üçün stereotipikləşmiş antroponim səciyyəsi daşıyan Jack, Dick, Kate şəxs adları mətn çərçivəsində öz ekzemplifikant mahiyyətindən başqa rol da ifadə etmiş olurlar: mətnə “canlılıq” qazanmaqla onlar orta statistik azərbaycanlı və ya ingilis deyil, həm də konkret “verilmiş” (bu mətn, bu kontekst çərçivəsində nəzərdən keçirilən) azərbaycanlı və ya ingilisi ifadə edirlər. Sözsüz ki, bu halda da onların bəzi arxetip ortaqlıqlarından qaynaqlanan bənzərlikləri fərqli məcrada dəyərləndirilir. Burada bir vacib məqama da diqqət çəkmək istərdik ki, belə ki, Azərbaycan dilindəki (Məlik) Məmməd antroponimi Məhəmməd adından, ingilis nağıllarında aparıcı antroponim olan Jack adı John antroponimindən “törəmələrdir”. Onu da qeyd edək ki, bu diminutiv formalarla yanaşı həmin antroponimlərin praforması olan şəxs adları da xalq nağıllarının dilində təsadüf edilir.

... and as Jack was going through the gates, the little frog that was on sentry asked John should he go with him; Qoşun əhli üç gün gözəlyüb şəhərə qayıdır, camahat yığılub Məlik Məhəmmədi özlərinə padişah edirlər.

Burada bir neçə maraq doğuran məqam ortaya çıxır. İlk maraq doğuran məqam ondan ibarətdir ki, hər iki dildə müqəddəs dini adların fərqli süljet ortamında (səfeh, sadələv, bacarıqşız, tənbəl və s. bu kimi xüsusiyyətlərə xas obrazların adlandırılmasında) istifadədən çəkinildiyi və bu səbəbdən də diminutiv variantı daha çox üstünlük verildiyi yəqinləşir. Bu da heç şübhəsiz ki, hər iki xalqında dünyanın dil mənzərəsində müqəddəs anlayışların, teonimlərin tez-tez və yersiz şəkildə dilə gətirilməsinə, xüsusilə də onların layiq olmayan verbal kontekstdə zikr edilməsinə qoyulmuş əxlaqi-etik, dini tabu ilə bağlıdır. Başqa sözlə desək, həmin adlar heç şübhəsiz ki, Azərbaycan xalqının islama, ingilislərin isə xristianlığa mental bağlılığından qaynaqlanaraq, bu xalqlar üçün ekzemplifikant səviyyəsinə qalxmışdır. Lakin digər halda həmin adların özlərinin deyil, məhz diminutiv variantlarının həm aktiv antroponimikada, həm də nağıl mətnlərinin onomastikonunda dəfələrlə daha yüksək işlənmə tezliyi nümayiş etdirməsi məhz, həmin tabu faktoru ilə bağlıdır: deməli biz, Məmməd və Jack diminutiv formaları ilə bir növ efvemistik mövqedə qarşılaşırıq. Azərbaycan xalq nağıllarında Məlikməmməd / Məlik Məmməd / Məmməd / Məhəmməd / Məlik Məhəmməd variantlarında istifadə edilən antroponimlə bağlı onu deməyə bilərik ki, nağıl mətnlərində həmin variantların hər biri fərqli işlənmə tezliyi ilə təmsil olunurlar.

Qardaşı Məhəmməd xanın da Güləndam adlı bir qızı var idi; Qarı bir ətək kişmiş götürüb gəldi Məhəmmədin yolunun üstündə oturdu; Ay dolandı, il keçdi, Məhəmmədin bu arvadından üç qızı oldu. Məhəmməd adının diminutivi kimi çıxış edən Məmməd antroponimi öz praforması ilə müqayisədə daha yüksək işlənmə tezliyinə malikdir ki, bu da heç şübhəsiz ki, Peyğəmbərin adının məişət kontekstində tez-tez zikr edilməsinin və hətta, bəzi hallarda nağıl qəhrəmanlarının uyğunsuz durumlarının təsviri zamanı Allah elçisinin adının xatırladılmasının doğru sayılmama-

sı ilə bağlıdır. Bu isə öz növbəsində, Məmməd və bu adın fərqli kombinasiyalı variantlarının nağıl mətnlərimizdəki yüksək tezlikli işləkliyinin əxlaqi-etik tabularla şərtləndiyinə şübhə yeri qoymur. Bu zaman həmin diminitiv forma, bir növ, tabu tələbi qarşılığında müraciət edilən evfemizm kimi işləklik qazanır. Məlik Məmməd və ya Məlikməmməd variantlarına gəlincə, onu qeyd edərkən, hər iki variant yetərinə yüksək işlənmə tezliyi nümayiş etdirir.

Məmməd antroponiminin yer aldığı həmin variantların ilk komponenti (Məlik) ilə bağlı onu deyərək bilirik ki, A.Paşayev və A.Bəşirova "Azərbaycan şəxslər adlarının izahlı lüğəti"ndə qeyd etdikləri kimi, ərəb dilindən alınma olan bu antroponim "Allahın adlarından biri" olub "hökmdar" mənasını ifadə edir. Və lüğətdən də aydın olduğu kimi, məhz, bu anlamından irəli gələrək Məlik antroponimi bir çox kişi şəxslər adları ilə kombinasiya təşkil edə bilər: Məlikəbas, Məlikaslan, Məlikcümşüd, Məlikəhməd, Məlikəjdər, Məlikəli, Məlikəhəydr və s. Bütövlükdə adıçəkilən lüğətdə Məlik komponentli 13 mürəkkəb antroponim qeyd edilir [5, s.175]. Nağıl süjetlərindən, yəni Məlik antroponiminin yer aldığı əksər verbal kontekstlərdən çıxış etsək, bir çox halda Məlik antroponiminin titulonim kimi, yəni "hökmdar" və ya "şahzadə" anlamında işlədildiyini görmək olar. *Bir padşahın üç oğlu var imiş. Böyük oğlunun adı Məlik Məhəmməd, ortancağının adı Məlik Cəmşid, kiçik oğlunun adı Məlik Cəmil imiş. Padşah öləndə vəsiyyət elədi qardaşına ki, bəs qızını verərsən mənim oğlum Məlikməmmədə; Bu xəbəri padşahın balaca oğlu Məlikməmməd eşitcək, atasının yanına gəldi, ədəblə baş endirib dedi: ...; Padşah oğlunun adı Məlik Məhəmməd idi.*

F.Qurbanova "Azərbaycan şəxslər adları" adlı araşdırmasında "Məlikməmməd / Məlikməhəmməd antroponimi ilə bağlı qeydlərini dolayısı ilə təsdiqləmiş olur. "Məlikməmməd / Məlikməhəmməd mürəkkəb adların tərkibində işlənən Məlik və Məhəmməd adlarının birləşməsindən əmələ gəlmiş şəxslər adı" olduğunu qeyd edən dilçi yazır: "Azərbaycan dilində Məlikməhəmməd kişi adı padşah Məhəmməd, hökmdar Məhəmməd mənasındadır. Bu ad Azərbaycanda hamının məktəb dərslərindən yaxşı tanıdığı "Məlikməmmədin nağılı"ndakı baş qəhrəmanın adındanadır. Deməli, ərəb dilindən gəlmə Məlik sözünün işləndiyi digər nağıllar kimi, "Məlikməmmədin (əslində Məlikməhəmmədin) nağılı"nın yaşı VII-VIII əsrlərə aid edilir. Çünki Məlik də, Məhəmməd də ərəb dilindən məişətimizə daxil olmuş kişi adlarıdır. Adın təhrif olunmuş forması Məlikməmməd də sonradan müstəqil kişi adı kimi rəsmiləşmişdir" [4, s.459-460].

Deməli biz, Məlikməmməd / Məlik Məmməd, Məlikməhəmməd / Məlik Məhəmməd antroponimlərinin titulonim komponentli kombinasiya kimi dəyərləndirə bilirik və buradakı şəxslər adı qismində məhz, Məhəmməd ekzemplifikantını və onun diminitiv variantı olan Məmməd ekzemplifikantını qeyd edə bilirik.

Bu bölüm çərçivəsində qeyd olunanlar onu deməyə əsas verir ki, 1) istər Azərbaycan, istər ingilis xalq nağıllarında (hələlə müqayisə zəminində toxunduğumuz digər xalqların şifahi xalq ədəbiyyatında) yüksək işlənmə tezliyi ilə fərqlənən antroponimlər təsadüfi seçilmir. Əksər hallarda xalq ekzemplifikantı kimi çıxış edən şəxslər adlarına üstünlük verilir. 2) Azərbaycan və ingilis xalq nağıllarının onomastikonunu ortaqlaşdıran digər cəhət həmin ekzemplifikant antroponimlərin əksər hallarda dini anlayış və ya dini avtoritetlərinin (din tarixində nüfuzu ilə seçilmiş şəxslərin: Peyğəmbər, apostollar, imamlar, "İncil" və ya "Quran" obrazlarının) adlarını əhatə edir. 3) Azərbaycan və ingilis xalqlarının dini etiqad fərqliliyi səbəbi ilə, bizim xalq nağıllarımızda Peyğəmbərin adına istinad edən Məhəmməd / Məmməd / Məlikməmməd / Məlik Məmməd / Məlik Məhəmməd orijinal (Məhəmməd) və diminitiv (Məmməd) antroponimlərə üstünlük verildiyi halda, ingilis xalq nağıllarında əsasən bibleonimlərə geniş yer verilir. Bu zaman hər iki dildə müəyyən əxlaqi-etik tabular səbəbi ilə, antroponimlərin diminitiv variantlarından geniş istifadəyə üstünlük verilir (Jack < John < Yohanan (Joannes / Johannes) və s.).

Ədəbiyyat

1. Harvey, Todd. 2003. "Jack Tales and their Tellers in the Archive of Folk Culture." 7-10 <https://www.loc.gov/folklife/news/news-text-fall2003.html>).
2. Jack <https://www.etymonline.com/word/jack>
3. Jack Zipes Speaking Out: Storytelling and Creative Drama for Children. Psychology Press. p. , 2004, – 296 pp.; – p.129.
4. Qurbanova F.A. Azərbaycan şəxs adları. İzahlı lüğət. – Bakı, – 2019. – 1328 s.
5. Paşayev A., Bəşirova A. Azərbaycan şəxs adlarının izahlı lüğəti, – Bakı: Mütərcim, – 2011, – 340 s.
6. Абилюдинова Ж.Б. Языковые средства экспликации этнических стереотипов русских, казахов и немцев: на материале русскоязычных анекдотов, автореферат ...канд.филол.наук., Тобольск, – 2011, – 32 с.
7. Иванушка-Дурачок // «Российский гуманитарный энциклопедический словарь» – книга автора [Аверина С.А. и др.]. Издано: (2002). <http://www.az-customs.net/rus/arxlaw/he5116.htm>
8. Клубков П. А. Иванов, Петров, Сидоров... // «Чужое имя» (Альманах Канун, выпуск 6). Пб. 2001. С.273-293. <http://www.grammatik.narod.ru/ivanov.html>.
9. Кронгауз М.А. «Воплощенное» и «невоплощенное» имя собственное: некоторые аспекты референции // Экспериментальные методы в психолингвистике. М., 1987. с. 118-135.

S.M.Mirzayeva

О выразительном потенциале и формах реализации экземплификантов в ономастике азербайджанских и английских народных сказок

Резюме

Статья посвящена изучению форм реализации экземплификантов. В качестве фактического материала выбраны азербайджанские и английские народные сказки. Как известно, по частоте использования в фольклоре многих народов используется особая группа личных имен. Имена этих лиц, обусловленные непосредственно историей народа, его традициями, религиозно-конфессиональной принадлежностью, выделяются своей активной функциональностью в реальном ономастике языка народа.

S.M.Mirzayeva

About the potential of expression and forms of realization of exemplifiers in the onomasticon of Azerbaijani and English folk tales

Summary

The article is devoted to the study of the forms of implementation of exemplifiers and forms of implementation. Azerbaijani and English folk tales were chosen as the factual material. As is known, a special group of personal names is used in the folklore of many peoples according to the frequency of use. The names of these persons, determined directly by the history of the people, its traditions, religious and confessional affiliation, stand out for their active functionality in the real onomasticon of the language of the people.

Rəyçi: filol.e.d., prof. H.M.Zərbəliyev

Redaksiyaya daxil olub: 04.08.2023